

HADTÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR.

Hunkár Antal emlékiratai.

(Második közlemény.)

III.

Napoleon támadása 1809-ben, győzelmes előnyomulása. A veszprémi nemesi felkelés. Hunkár százados kapitány. Gyakorlatozások. Egy francia kém elfogatása, kihallgatása és kivégeztetése. Nagy József és Csók Sándor káplár vitézsége. Kisebb csatározások Szombathely közelében. Hunkár kitünteti magát. A győri táborozás. A győri ütközet. Hunkár megsebesülése és fogságba esése. Élete francia fogsága alatt.

A diéta bezáratott és Ferencz császár igazságszeretetének itt legdicsebb jelét adá, mert még a sanctio, azaz a bérekesztés utolsó napján, regveli órakor a sanctio előtt Aczél már nem volt persónális, hanem ama Cató tulajdonival felékesített, kemény, szigorú, tudós, igazságos nagy törvénytudó, maga egy Királyi Tábla, az idősebb Majláth György volt az együttlévő ország színe kimondhatatlan öröme személyisnek kinevezve. Amint ezt Aczél meghallá, már a sanctióhoz készülvén, kardját az ágyra vágta és káromkodva mondá: „Kipréselték a citromot és most elvetik a héját! Ebadta, nem megyek feléjek még a sanctióra sem!“ De Bezerédj régi jó barátja, valaha ő is, de igen jeles és becsületes jó hazafi és ítélőmester, mostan pedig követ, biztatá, hogy azért is jöjjön oda és mint philosophus mutassa meg, miszerint megveti a caballákat és mint status consiliarius, mert azzá neveztetett, használhat ezután is a hazának. Amint is oda elment, de akik tegnap még neki bókoltak (Józi fia velem lévén mint hadnagy, Pozsonyban, ennek a nagy urak rövid idő alatt hét paripát ajándékoztak s amint nekem mondá: már alig van helyem hová tenni őket) vagy ha hidegen is, de csak tisztelegtek, az egész világ hátat fordított nékie, de a császár igazságszeretetét Aczél előtt és hallatára éig magasztalták. Ő azután mint Staatsrath Bécsben gróf Erdődy kancellár embere lett és ez általa eszét és ebédjeit annyira felhasználtatta, hogy mivel már azelőtt is igen nagyon ivott, a rossz hazafit az erős borok életben nem sokáig hagyták.

Amint már mondám, az insurrectio száma a törvény szerint nagyon gyenge lett volna és hogy ez számosabban kerüljön, a nádor és a primás felosztván magok között az 52 megyét, kiki közülök a neki jutott vármegyét személyesen megjárta és jelenlétökkel a lovasság számát tömérdek számra emelték. Magyarország a bankó ezüdlával előntve lévén, azt akkor könnyen teheté, mert az okosan elrendelt concurrentiális cassa annak tartását könnyíté és valójában

igen olesóvá tevő. De az insurrectiót még sem keltették fel, hanem a hadsereg tevő csak meg a maga lassú és unalmas mozdulatait. Napoleon ezt a maga tetőpontjáról éber szemmel késérve, ő is megtevő az ellenkészületeket. Olaszország védelmére Eugenius vicekirályt rendelé, maga pedig a Németországban rohanást magának tartá fenn. Így következett be az 1809-iki év, nagy várakozás és szorongatások között, midőn még csak márczius hónapban küldé a felség a megyékhez azon felhívást, miszerint a nemesség ragadjon fegyvert az érkező veszedelem ellen, mert Napoleon villámsebességgel, szekerekre rendelve gyalogságát, amit ért, mindent levert és kergetett. János herczeg ugyan Caldieronál megütközött, de kétségesen, úgy hogy mind a két rész magának tulajdonítá a nyereséget. Napoleon azonban rohanva jővén, legelőször Lajos főherczeget Landshutnál szétverte és midőn ez későn este kissé megállapodott, kérdezé a melléje rendelt Lindenau generálist: „Was werden jetzt die Wiener von uns sagen?“ Az igen élcezes tábornok azt felelé: „Sie werden sagen, dass Euer Kaiserliche Hoheit noch zu jung sind für einen Feldherrn, aber von mir wird man sagen, dass Simson mit einer Eselskeule viele tausend Philister erschlug, aber Eure Kaiserliche Hoheit haben mit mir, als einem ganzen alten Esel, nicht einen einzigen Franzosen erschlagen.“ Napoleon mindegyre nyomult elé és csakhamar Bécset is bevévő. Maximilian főherczegnek, ki azelőtt mint bécsi főkommandans pökte a markát, hogy kész leend Bécs városa romjai alatt elveszni, el kelle onnéd szaladni és a város capitulációját másra bizni, amint is nemsokára egy gúnykép jelene meg, hol Maximilian főherczeg, Bécs város romjai alatt lefekve, azok alól kukucsált és azt mondá, miszerint még így sem adja meg magát. A többi hadsereg Wagram alatt gyűlt össze Károly főherczeg alatt, parancsot adván János főherczegnek, hogy ő is siessen seregével Bécs alá, ahol majd az eldöntő ütközet megtörténend.

Mialatt sűrögtünk-forogtunk a felkelés körül, én Pestről megjövök és mi veszprémiek Pápara sereglénk márcziusban a közgyűlésre. El vala végezve, hogy amely megye két divisió lovaságot állít, az nevezheti ki az ezredest is, hozzáadatván egy gyengébb megyétől a harmadik zászlóalj. Veszprémnek akkor egy igen erélyes főispánja, Gróf Idősebb Zichy Ferenc vala, ki idősb fiát, szinte Ferenczet ezeredesül, kisebbiket Károlyt pedig kapitánynak ajánlá a megyének. Ők mint igen lelkes és jeles férfiak, meg is választattak azokul és többek közt én is megválasztaték százados kapitánynak és jöttem az ezeredes zászlóalj második szárnyára. Hogy pedig a 700 lovas kiteljen, a főispán és a megye is, maga insurrectionális cassájából annyi lovat vett össze és gyalogokat ültete lóra, a mennyire azután a 700 szám kitellett. A többiből alkottattott egy erős gyalog-zászlóalj, Márkus József obester igen jeles katona vezérsége alatt. Ezzel a lovasság Pápan Szent-György nap körül összesereglelve, ott gyakoroltuk magunkat. Május 12-én Andrássy generális¹ előtt a hadsereg közé bévétettünk s akkor a mustra listával futárként én küldtettem Budára a nádorhoz. A gyalogság azalatt Veszprémben gyakoroltatott nagy iparkodással.

¹ Bátor Andrássy János, a Mária Terézia-rend lovagja.

elannyira, hogy Pest- és Veszprém-megye és még a győri zászlóalj valának az első elkészültek az országban. Május 22-én a lovaság kiindult Pápáról Téthre, ahol már keményben gyakoroltunk, innend ismét 2 hét múlva Pápára és a hónap vége felé hozzánk csatoltatván híres vitéz Salamon Mihály alezredes vezénylete alatt a fejérmegyei zászlóalj, egy egész ezredet képezve Somlyó-Vásárhelynek, Túrjének, Csákánynak mentünk, hogy majd János főherceg seregét Olaszországban nevelendjük. Itt azonban megkelle állapodni, és még az nap éjjel a körmendi táborban sietni, mert amint fentebb mondám, János főherceg hirtelen elhagyá Olaszont és ugy jöve vissza, hogy az éber francziák is még csak harmadnapra vevék észre, miszerint nincsen előttük ellenség. Így az olasz hadsereg is Körmeden letelepedett és szerencsétlenségünkre három napig ott tespedett. A főherczeg másnap délután kijött és a pesti és veszprémi ezereket meg szemlélé, fenszóval dicsérve bennünket, mily szépek és mily derék módon vagyunk felszerelve. Már ez nekem nem tetszett, mert rendszerént a rendes katona meg szokja vetni az ily nem öféle katonát és ha dicséri, tele van már félszszel és magában többé nem bizik.

Napoleon megértvén János főherczeg visszavonulását, 1800 embert, 6 ágyuval Kőszeg felé rendelt, hogy oldalunkon alkalmatlankodjanak. Ennek hallására János főherczeg, ama híres vitéz akkoron József-huszárok² alezerejét báró Geramb-ot küldé 170 emberrel, hozzáadván engemet is századommal, mely 223 emberből álla, oly végre, hogy tudnók meg a Kőszeg körül járó ellenség állását. Ennek felette megörültem, mert csak a próbált embertől lehet a szolgálatot jól megtanulni, amint is igen előrelátó, szép és gondos elrendezésénél nagyon felfogtam az előörsi szolgálat csinját. Menénk tehát Puszta-Rádócz felé Szombathelynek és azon felül a kámondi csárdánál megállapodánk, az első száguldókat, mint egy legvező, jobbra-balra kiállitva. És amint másod éjjel táborozunk, jött egymásután három ember Kőszeg felül, kik tudunkra adák, miszerint egy francia alezredes mint spion, felöltözve jövend erre minden órán, vigyázzunk tehát és ötöt fogjuk meg. Arra én mindjárt lóra szállok és az öröket megdupládom, igérvén annak, aki megfogja, 25 forintot, a többinek egyenként 10 forintot ajándékul és magam sem távoztam többé tőlük, főkép azon az oldalon, melyen akkor a gabona nagy gazdagon állott. Így amint a dülő vala, két tábla magas rozsok között, mintegy regveli fertály háromra, egyszer csak elkiáltja magát a legényünk: „Meg van ám!“ És már fogva vala. Tudniillik egy malomban vevé magára az álruhát, egy zimmermann öltözetet és egyik a feladók közül ugyanaz a molnár vala, ki valaha mint katona foglyul Franciaországban létezvén, ott a nyelvet megtanulta. Amint a spiont elibém hozták, francziául mondam néki: „Jó reggelt barátom! Hol késett oly sokáig? Én már régen várom, jöjjön csak be commendánsomhoz fölöstökömrre!“ Arra ő németül felel, mondván: „Gottlob, dass ich von den Spitzbuben Franzosen befreit bin, ich will den guten Kaiser Franz lebenslänglich dienen, denn

² Cs. és kir. 2. huszárezred.

ich bin ein Elsasser!“ Bekésértem báró Gerambhoz és ő elküldé őt a főquartélyba. A főherceg átadá Simbschen generálisnak és midőn kérdéseire felelni tétozozott, két káplárral padot hozatott, hogy majd megvereti. Arra a francia kiegyenesítván magát azt mondá: „Mon Générel batre je ne me laisse pas. Je suis Officier et je suis françois!“ Csak egyet kér tőle, eszközölné azt a főhercegtől, hogy ne akasztatná fel, hanem csak golyóval végeztetné ki, ő minden kérdésre egyenesen felelend. Ezt tehát a főherceg neki megígérvén, elbeszélé, hogy ő mint spion 1807-ben és 1808-ban már kétszer volt Komárom várában és annak rajzát Napoleon császárnak meg is vivé; hogy ők itt Magyarországon sehol spiont nem kaphattak, ki a főhercegről és különösen a magyar insurrectióról nekik tudósítást adott volna, hozzá tévén: Mily boldog az a fejedelem, kinek országában 30 ezer forintért, a mit igértünk, még a zsidók között sem lelhetni árulót! Ezen történetet és ezen szavakat 1812-ben, midőn a Leopold-rend keresztjét Ferencz császár Öfelségének Bécsben megköszöntem, nékie egészen elbeszélém, miszerint tudja meg, a magyar mily igaz hive az austriai háznak és koronás fejedelmének és pedig még éppen akkor, midőn Napoleon Schönbrunnban kelt kétfélebeli proclamatióban a magyar nemzetet arra szólítá, gyűlne össze ősi szokás szerint a Rákos mezején és elhagyva az austriai házat, válasszon magának más királyt és hozza helyre az annyira törpített constitutióját. A kegyes fejedelem, nagy megelégedéssel hallgatá szavaimat és vállamra tévén kegyes kezeit, biztatott a további hűségre és azzal eresztett el, miszerint ő a magyarnak hűségéről tökéletesen meg van győződve. A spion agyonlövetésre ítéltetve, midőn már a commendo évgett kiment, szemeit be sem engedte köttetni és csak ezeredünk káplánja tudá arra reávenni, melyért nékie egy a nyakában zsinóron függő s 7 aranyat érő darab pénzt emlékül átadván, agyon lövetett.

Június 6-án minket Szombathelyen felül vagy hatvan francia lovas megpróbált, de ellenök majd annyit küldve, őket megszalajtottuk. Ezen első alkalommal legényeim igen derekasan viselték magukat, mert midőn a commendans az ellenség láttára nékem azt mondá, hogy ő is 30, én is csak 30 önkéntest állítsunk s arra embereimet felszólítám, egyszerre megindult az egész század és rendkívüli vágyat mutatva az ellenségre rohanni. Akkor én megálljt parancsolva, ezen jóakaratórt mindnyájokat megdicsérem és magam választék 30-at közülük. Ezen maguktartása a commendans báró Gerambnak is annyira feltűnt és megtetszett, hogy ezen rendkívüli meglepetést a főhercegnek is bejelenté. De mikor a József-huszárokkal is a 30 ember kiállott, egy Nagy József nevű közember is, ki gyakori vitézségeért arany és ezüst érdempénzt is érdemlett, közibék állott, de egy héttel előbb a jó lovát elvesztvé, akkor egy igen otromba tudatlan lovat járt. Ez szemembe tűnván, még figyelmeztettem, ne menne azon a rossz lovon a francziára, mert jóakaratórt majd az otromba ló nem követhetvén, bizony megcsufolják a francziák és csakugyan megtörtént. A bátor ember közibék vág, de a ló azután se jobbra, se balra nem fordulván, a francziák megpocskolták és már-már meg is fogták volna, de egyik káplárom Csók Sándor, ezt meglátván, segítségére ugrat

s amint egy franciával összeesap, eltörik a kardja, de villámsebességgel kiragadja a francia kezéből a kardot, ezt levágja, a másikat megsebesíti és ezzel Nagy József meg lón szabadítva. Így aztán a franciák meg is futamodtak. Ezen ritka vitézségét Csók Sándornak feljelenténk a főherczegnek és ő harmadnapra megnyeré az ezüst érdempénzt. De bezzeg más napra, úgymint junius 7-én reggel az ellenség 1800-an 6 ágyuval minket megtámadtak. Mi egyik a másikat (en echequier) felváltva szép renddel Szombathelyen alul, a peréni hidnál felállottunk és amint a végső keskeny utcát az ellenség elfoglalá, rajta hajtottam nagy ordítással. Az eleje megfordulván, ameddig az utca tartott őket csépültük, maradt holt is és fogtunk közülök vagy 12-öt. Így az ellenség hátul télen lévén, mind megfordultak és a város piaca felső végére futva, gyalogságuk mellett felállottak. Akkor történt, hogy amint én is elől vezetém embereimet, egy sárga lovas tiszt egyenesen nékem tartott, összeesaptunk 3—4-szer is, de egymásnak nem árthattunk. Arra egy igen nevezetes erdélyi és „Kedves“ nevű lovamat jobbfelül sarkantyúba kapom, az hirtelen félreszökik. A francia azt gondolta, hogy futni készülök, de én erre ismét a bal sarkantyúba kapván, a lovat csaknem hegybe ugrattam és a kardot az orrán és orczáján keresztül húztam, melyre a vér mindjárt elborította, lovával megfordult és elszaladt. És már engem egy közember megvágott volna, de azt Sándor Pál legényem úgy levágta, hogy amint a huszárok mondani szokják: alig ért reá meghalni. De midőn egyúttal ágyújuk is dolgozott, a gyalog fegyver is robogott, az ablakokról lenéző sok asszony tapsai között szép renddel visszamenénk és estve Hidvég felé vonulva, éjjel Baltavárra értünk és az ezerednél berukkoltunk. Itt már csakugyan eszembe jutott Mahomed, ki Alkoránjában azt mondja: Beesben tartásatok lovaitokat, mert az lévén az ember szárnya, csak arról arathatok becsületet, hirt, nevet és gazdagságot. Engemet a szombathelyi piacon leginkább az asszonyok tapsa bátorított fel, gondolván magamban, ha már a francia tiszt engem keres és megpocskol, míg az a generáció él, a gyalázat mindég fejemen marad, de biztam rendkívüli jó lovamban és az utolsó cselet szerencsésen próbálva, becsülettel menekültem a veszedelemből és minthogy a hir maga röptében mindig nagyobbodik, mind századomnál, úgy az egész ezerednél és commendánsom báró Geramb előtt, jó hirem, nevem felette nevelkedék. Amint is midőn Győr alatt nádorunk ezeredünk előtt elléptetett, fő udvarimesterét gróf Beckerst³ hozám küldé azon kijelentéssel, miszerint örvendez a főherczeg Szombathely körüli maganviseletének. Lám mit teszen egy jó ló és Mahomednek csakugyan igaza van és azért írja Csekonics⁴ generális, bábolna- és mezőhegyesi ménesek alapítója, kinek annyi ezer ló ment szemén és kezén keresztül, hogy a jó erdélyi háts lónak nincs mása a világon.

Míg mi itt mulatozánk, azalatt az olaszországi francia sereg is hátára jöve János főherczegnek, ki mellé egy igen szép tudo-

³ Gróf Beckers József ezredes akkor még nem volt főudvarmester, hanem főhadsegéd.

⁴ Csekonics József.

mányú, de impracticus szerencsétlen egy tábornok megent volt adatva. Ez tehát oly helytelenül tette mozgásba a nagy tábor, még pedig éjjel, hogy a bagázsias szekereket az ellenség felé indította és sok tiszt az által mindenétől megfosztva lón; ha egyik strázsamesterem nincs akkor a szekéren, magam is úgy járok, mert amit az ezerednél otthon hagytam a táborban, az erre volt bizva és csak úgy menté meg, hogy a vidéken ismerős lévén, minden réten, gabonán keresztülhajtva az ellenség szemét elkerülheté. A másik legényemet, ki szinte a táborba marada, a francziák egy álló óráig üzték, de a három jó ló, minél többet lődöztek utánok, annál jobban mentek és midőn egy mocsáron keresztül nyargaltak, a két francia is utánok igyekezhvén, mindenik lova a sárba leült. Így azon 3 lovamat még csak midőn Pápára értünk, találtam meg, legényemmel együtt. Dehát még az armádiánál! Ott volt ám még a nagy confusio, mert a setétben sietve menve, az ezeredek összekeveredtek és regvel vették még észre, hogy a huszár a vasas német mellett, a cserepár pedig a bakkancsos mellett jár. Meg kelle tehát állapotni és tömérdek időt azzal veszteni, miszerint az ezeredek ismét a magok categoriája szerint öszveszedhessék. A vonat ment Gogánfának, innend engem visszaküldének 25 legénnyel és nemsokára francziákra akadtam, de rajtok hajtva, öt legényt elfogtunk, a többi elszaladt, kiket üldözni azért nem leheté, mert Jelachich generális⁵ czédulát küldött, miszerint térnék vissza, különben elfog az ellenség, mely már igen előre nyomult volt. Tornánál itt táborba szállottunk, fele a tábornak gyepon, de másik fele, mi, a sok esőzéstől felázott ugarszántásra kerültünk; itt éjjel nagy zavar történt, mert ezereidünk hazájába érkezhvén, a rendetlen Nagy Ignác őrnagy a bal szárnyán lévén, mint aféle Spieler és commodus fráter, beszökött a korosmába a kártya játékhoz. Azzal egynehány legényei a setétséget és zápor esőt használva, haza mentek, de már éjjél körül ismét sebesen visszanyargaltak. Erre a karó mellett lévő lovak megijedhvén, elszaladtak, magukkal vivén a közel lévő vasas németek lovait és így egyik a másikat ijesztve, mind neki ment egymás hátára a közellevő és setétben nem látható mocsárnak. Én szerencsémre a századommal in Bereitschaft valék commandérozva, ez megóvott minket, minthogy olyankor a nyergelt ló mellett készen talpon kell állani és a kantár szarát karján tartani. Ez megóvta az obester zászlóaljunknak jobb szárnyát is, mint mellettem álló századot és már aztán a többit. De az előttem ágyuban befogott 6 ló is megfutamodott és az alatta alvó tüzéren a kerék keresztül menhvén, azt öszvetörte. De regvel még akkor vala látható a nagy kár. Tudom, hogy egy vasas német kapitány lova is a mocsárba veszhvén, a mantli zsákban volt 1500 forintjának is vége lón. Innend Somlyó-Vásárhely felé vonultunk és a főherczeg úgy sem tudván azt megmenteni, az egész tábor jó somlyai borral aján-dékozá meg. Egyik strázsamesterem, aki csak 2 hónap előtt ott mint cancellista szolgált, a javából valóban olyan bort hozott számunkra, hogy sem azelőtt, sem azóta még olyan somlyai bort nem

⁵ Jelachich János altábornagy.

ittam. Innend az ellenséget hátunkon vittük Pápára és még azon estve Gyarmaton megháltunk. Itt se széna, sem abrak, se bor, sem kenyér, csak a mit a szegény falusiak csekélységet nyujthattak, mert Nugent generálisnak az élelmezés legkissebb gondja vala. Innend június 12-én Téth felé a győri táborban szállottunk. Itt, azaz Téthen történetesen a sereg kissé megállapodván, én épen a korcsma ablakjai előtt állottam és megértvén, hogy József nádor Gyórból kijöven, János főherczeggel itt találkozott, azt is hallám, hogy a két ur egymással igen kemény hangon vetélkedék, később pedig megtudtam, hogy a nádor azt kérdezé Jánostól: „Mit akarsz most cselekedni?“ A felelet lón: „A győri mezőségen megütközni.“ Arra a nádor mondá: „Mivel? A rongyos ármádiáddai? Ez arra nem elég, hogy a vice-királyt megverje, az insurgens pedig tanulatlan, legnagyobb része csak egy-két heti katona, a tiszamellékiek meg jobbára hibáznak is, én nem ütközöm, hanem menjünk szép renddel Komáromba, te ott kihevertetheted katonáidat, én pedig a felkelőket bétaníttathatom.“ Ezt mondá a böles nádor. Magától is felfogá, de még inkább néki tanácslá egy mellette lévő főtsizt Gomez de Parientos.⁶ János főherceg azonban ezekre semmit sem hajtvá, kebelébe nyúl és kiveszen a császártól egy nékie adott Handbilétet, mely azt tartá, hogy akárhol ezen két főherczeg seregével találkozik, ott János főherczeg, mint idősebb Feldmarschall leend a fővezér. Erre a nádor azt mondá: „Tégy tehát, a mit akarsz!“ És becsapván az ajtót, nagy boszusan hintájába ugrik, azt kiáltván: „Naeh Raab!“ Szemem láttára elrobbant. Erre a sereg ismét megmozdult és mintegy délutáni 5 órára Kismegyery alatt tábort ütött és itt koplaltunk 13-án és június 14-ig délután egy óráig, magunk is, lovunk is. Készen és felhalmozva lévén a győri vásár-álláson széna, zab és kenyér, a város éltel, bort rendelt számunkra, de mindebből semmit sem láttunk, oly szörnyü gondatlan vala Nugent⁷ a sereg ápolása körül; sőt ami még több, aki holnap ütközethez készült, az az ágyúk nagyobb részét már előre Komáromba küldé. Így tehát mi ott csak ásítózánk és hazánk veszedelme leselkedett már mi reánk. Így értük el ama szerencsétlen június 14-ét, melyen regvel jött a parancsolat, hogy magunkat az ütközetre készen tartsuk és az ellenség gögjét azzal büntessük, hogy hazánk földére már ennyi mértföldre miként merészkedett bėjönni, találja tehát itten meg az ő vakmerőn keresett sirját. Azomban 13-án délután Ménfőnél ugyan jól visszavertük az ellenséget és ő nagyban kezdte retirálni szinte Szemeréig és Eugenius a maga málhait Pápára küldé vissza. De azon estve segítségére érkezett Napoleon által küldve Marechal Macdonald tizenhatezer lovasal, ki Soprontól 16 óra alatt sietve a franczia táborhoz szerencsésen Téth alatt csatlakozott. Mi ismét visszamenénk táborunkba, azzal, amit jól tettünk, megelégedve. De Nugent a győri szőlőhegyek egész vonalát üresen (unbesetzt) hagyá és másnap regvel csak látjuk, hogy az egész ellenséges tábor a nagy-baráti horgoson

⁶ Gomez y Parientos Móric altábornagy, 1797 és 1809 között mind a négy nemesinsurreciónak vezérkari főnöke, különben pedig a bécsi hadilevéltár igazgatója volt.

⁷ János főherceg vezérkari főnöke.

átvonul és jobbra-balra húzódva arcot vetvén, megállapodik és avant gárdáját előre küldi, melyet mi, valamint azt is, hogy Kisbarátot csakhamar elfoglalá, a kismegyeri dombról szabad szemmel is jól kiveheténk. De midőn ők egész erővel elnyomultak, mi részünkről délutáni egy óraker megszólamlott az első ágyulövés. Mi sokáig megállapodánk, mert akkor még csak a jobb szárnyunkat nyomta vissza az ellenség. Azután szorította a kismegyeri templom körüli centrumunkat, azt részünkről a kökerítésen belül a hordókon álló gyalogság legtovább tartotta, mindaddig, míg a francia ágyuk azon rést nem löhettek, melyre bérohanván a lovasság is, azt mind öszve koncizolta. Így megkerítették minket is, a bal szárnyán vegyest a reguláris lovassággal felállított insurgenseket és amit furesának találtam, az vala, hogy valahányszor mi attaquiroytunk, soha lovasága velünk szembe nem szállt, hanem megfordulván, ágyujok tüze alatt ismét összevegyültek, a mieinket pedig a kartácsok visszaverték, mert amint fentebb mondtam, János főherczeg az artillériát Komáromba küldvén, mi részünkről igen csekély tüzérség marada. Így tarta az ütközet majd délután fél ötig, ekkor Zemplén-megyei insurgens kapitány báró Barkóczy leüté a golyó és lábát is elszakasztá, erre megszaladt az ezere, utána a többi és az egész hadsereg mind egyszerre, mintha csak azt úgy parancsolták volna. Öt óraker délután tehát a fejevári országutig mást nem lehetett látni, mint Pest megyéből az ezerekes Gosztonyi András⁸ zászlóalját jó rendben és engem, kit jó szóval, kit kardlappal ösvye gyűjtött, mindenféle színű, mintegy 120 lovassal a Sashegyen felállítva. És amint onnénd lepillanték, láttam, miként vesződnek a franciák három ágyunkkal. Midőn egy pár tüzért már le is vágta, elkiáltam magamat, azokat szabadítsuk meg és előre menvén, engem csakugyan mindnyájan követtek és a három ágyut szerencsésen kivágtuk. De nyomban más csapat ellenség, a fekete kalpagosak (grenadiers à cheval) jöttek hegyibénk, arra egy-két magunk emberén kívül a többi mind cserben hagyott, engem körülvévén csakugyan keményen vagdaltak, egyfelől kiáltva „Rends toi tibougre!“, másfelől: „Voulez vous pardon?“ De jobb és könnyebb lovam lévén, azon igen jól forgolódhattam, míg vagy hármát megsebesítve, de én is sebesülve, midőn a jobb karom mintha leesett volna, közülök nyílást csináltam és amint lovam vagy harminczat vágatott, jön egy ágyugolyó és térdem előtt lomamon keresztültörve, az azonnal hasra, én pedig talpra estem. Már akkor többé senki sem bántott és amint leemeltek a lóru és felpillantok, megláttam egy generálist, ki előttem álla; ennek azonnal nyergemet ajánlám, mondván, hogy Magyarországbán ennél jobbat nem találhat, nevemet pedig egy czédulára ragasztva, a hátulsó boltozat alatt megolvashatja, de egyttal arra is kéréim, miszerint lóra ültetve küldetne vissza az orvosokhoz. Ő mint nemes udvarias francia a nyergét igen szívesen fogadá, hanem lovat úgymond a szolgálatból ki nem vehet és azzal nem szolgálhat, ellenben egy lovast mellém rendelt, ki a hadseregen keresztül az orvosokhoz vezessen, oly parancsral, hogy engem azonnal és min-

⁸ Alkalmasint Gosztonyi János lesz, aki, még a háború alatt, tábornokká lépett elő.

den mások előtt békötözzenek. Ez a lovas bal kezemet, mely szinte a hüvelyk körül nagyon sebesült vala, megfogván, úgy vezetett, a lovát, mint az egész francia lovasság helytelenül szokta, kotzogatást menni hagyván és midőn ily tempó mellett igen nehéz felémelt kézzel gyalogolni, kéréim francia nyelven, hogy tartóztassa lovát és csendesebben léptesse; ő arra nem is hallgatott. Azután kértem olasz nyelven, arra sem figyelt. Németül, deákul is szólék, ez sem használt, erre elfutott a méreg és káromkodni kezdék, hogy mért nincs pisztolyom vagy kardom, mindjárt levágám az akasztófára valót. Erre csak megszólamlott magyarul, hogy miért szolgállok hát olyan hunczut császárt? Már erre én szörnyen kikeltem, rámondottam, amit csak lehetett egy hazaáruló szökevényre mondani, hogy nem fél-e, miszerint anyafölde elevenen ilyen akasztófára valót elnyel, a kutyánál alávalóbbat, ki még a házat is megőrzi; hogy ha ezt édes anyja és rokoni megtudják, még a világból is kiátkozzák érte etc., melyre, gondolom, a rossz lelkiismeret furdalván mondá: „No hát ne haragudj ebadta!” És a kantárszárát meghúzáván, csakugyan igen lassan léptetett. A gyalogság között menvén, midőn azok eszámamat is lehúzni akarták, derekasan védelmezett és a generális parancsával átada négy orvosnak, kik egy hatfogatu hosszú födeles szekér mellett állának, ahol a sebek békötözésére mindenféle szerek készen valának és arra a hosszú veres szakállos rossz ember eltávozott. Az orvos mindenelőtt jobb karomon lévő ruhámat vállamig felhasította, mert karomon lévén a legvérvörzbb vágás, melytől még most is gyakran szenvedek. Ezt először kötötték be, azután a bal pofám keresztül volt vágva, azt, egyik zápfogam két felé vágva, annak alsó ingó részét bele nyomta, állítván, hogy jobb fél palísáda, mint semmi és csakugyan azon fog, noha nagy kinok között, de mégis 20 évig szolgált még. Azomban midőn az arc békötéséhez készült, le kelle a már felduzadott sebről a szakállt is borotválni. Szappanyok nem lévén, lisztet keverték pálinkával s bekenvén a szakállt, midőn az első húzást tenné a borotvával, egy kevésbbé mult, hogy el nem ájulék; de a francia fél pohár pálinkát nyujtván azt mondá: „Ayez courage!” Ez annyira boszantott, miszerint nékem még ő meri mondani: Ayez courage, kiknek már több izben szemé fejerét is kerestem; így ittam ugyan akkor életemben először pálinkát, de megkeményítve magamat mondám: faites en sont és kiálltam, mintha csak fát borotvált volna. Így van az, ha az ember elhagyja magát, de azután megkeményítve ki tudtam állani. Ezután bal kezemen a hüvelyk körüli mély sebet kötözék, azután a bajuszom bal részét, az orrom hegyét, fejemnek hátsó jobb felüli részét, egy fáradt golyó igen megütötte bal czombomat, annak kék-zöld daganatát csak békenték. Így vége lévén a kezelésnek, amint matrácra fektettek, azt alattam meg is hagyták és azzal neki dültem a kis-megyeri életes (így!) ház oldalához, hová nemsokára egy kis egyén jöve és kikérdezvén nevemről, tisztí rangomról, ezered nevérol, azt találtam egyikre mondani, hogy chef d'escadron, mely a régi francia értelemben ezeredest jelent és csakhamar három ezeredes vett körül, mint pajtásukat és politizáltunk. Akkor elbeszélém elkövetett hibájukat, mert amint a fejevári országot melletti

Hosszu- és a Sashegy-domb létez és azon a mi seregeink átfutottak, ők minket nem vettek azonnal üzőbe és valahányszor mi őket ataquiroztuk, mért szaladtak meg? úgy hogy lovasainkat csak az ő kartácsaik fordították mindig vissza. Erre csakugyan egyik igazán azt felelé, az elsőre azért, mert látván azt, hogy 1 órától délutántól szinte fél ótig az ő legerősebb ágyutüzét csak úgy hidegen kiállottuk, az ő nekik nagyon imponált és midőn azt látván ismét, hogy egyszerre az egész armádia retirál és azon a magas dombon általvonul, úgy okoskodtak, ez hamis hátrálás, ezek Szittya és párthok maradéki, minket most eselben akarnak vinni; így elébb öszveszedvén magunkat, en bon ordre menénk, de bezzeg, mikor a dombra felérénk, már senkit sem látánk. Ti már — tudja Isten — hol valátok. A másodikra, igaz, hogy lovasságunk semmit sem tett, mert honnéd, azt nem tudjuk, de tegnap estve az egész armádiánál csak az a hír terjedett a táborban, hogy holnap, úgy mint ma, szörnyü véres és kegyetlen verekedésünk leszén, mert mind magyar nemesekkel leszén dolguunk, kik mint ördög úgy harezolandnak. a mint is a 7 éves porosz háboruban ilyenfélék Nádasdy alatt minket igen megverték és egy ütközettel a Rhénuson is átüttek. Ezen két körülmény menté meg tehát akkor armádiánkat, mert midőn két hónap mulva, maga Napoleon is lejött Győrre és a csatatért megtekinté, Charpentier generalquartiermeister lehordta és onnéd elkergette azt mondván: „Ti itt semmit sem tettetek, a csatavesztés csak az austriaiak ostobaságából eredett, nektek a futó armádiát egy front marschall üzőbe kellett volna venni és azt vagy a Dunába ugratni, vagy a mezőn capitulációra kényszeríteni.

Amint így beszélénk, ime visszatért a vice-király egész suitjével és épen előttem lépett el. Seregéből egy öreg stabális tiszt előttem megáll, kérdezve, be volnának-e sebeim kötve és midőn azt köszönettel igazolnám, kiveszen zsebéből egy arany és gyémántokkal kirakott szelenczét, kérdezvén, ismerem-e az arra festett arczképét? Én azonnal megismertem Károly főherczeget; arra ő azt mondja: „Látod, én ezt attól az urtól azért nyertem, minthogy az osztrák tiszteknek mindenkor különös jó gondját viseltem“ és arra eltávozott. De már alkonyodni kezdvén az idő, egyik lovas ezeredes mondá, jönnék az ő közellévő táborába; így két hónom alá tevén kezeit, felemele és magához késért, aztán letakart, 4 pokróczot a lefekvésre, kettőt összegöngyörgetett vánkosul és erre ismét két karjával szépen, gyengéden lefektetett, kérdezve, hogy éhes volnék-e? És egy kis vártatva apróra vágott rostélyos peccenyét hozott és azt a szám egyik részén, mely a kötéstől szabadon marada, lassankint bétömte, hozott egy nagy pohárba bort is, abba nádat tevén, azt csak azzal tudtam meginni és arra lefektetvén elaludtam, mint a juhász bunda. De már hajnal előtt felkeltett, mondván, hogy parancsot nyert az elmenetre és azzal ismét felkarolván, a közellévő kismegyeri granáriumba, hol a sebesült francia tiszték fekvének, vezetett. Itten alám szalmát készítve, fejem alá egy zsuppot tón és azzal elbúcsúzott. Ily nemes ellenség a francia! De ilyent a magyarról is tudok, mert midőn 1849-ben Kápolnánál Heves-megyében egy huszár a német tisztnek mind a két szemét kivágta és azt a közemberek, mint szokás, kizsebelék, a

mi honvéd tisztjeink hamarjában ötszáz forintot adának öszve számára és étették s itatták, szegény mondá is mindég: „Ach diese edle Nation!“ Sőt Görgey őt ellátván útlevéllal, egy parlamentairrel átküldé Windischgrätz herczeghez, honnend ő Bécsbe szállíttatott és amint hallom, most is Bécsben lakik és Ófelsége császárunk rendkivüli kegyességében részesül. De ami több, mi Debrecenben a német foglyok becsületes tartásáról még az ottani országgyűlésen is gondoskodtunk, egy stabális tisztnek hónaponkint, amint emlékszem, hetven pengő forintot rendelvén, holott az austriai sereg-nél, főkép eleintén, mint kutyák tartattak a mi tiszteink, a német katona mindég úgy csüfolván őket: „Kossuth Hunde!“

A granáriumban a sok gyalog franciaia tiszt között csak egykét óra mulva is meglepett a tetü és emiatt nem alhatván, mások segítségével felkeltem és kimentem a kismegyeri kápolna oldalához támaszkodva, haza felé néztem és onnend csakugyan szolgálói kastélyunkat a két erdő között a dombon megláttam, a hol valóban meglepett a szomorúság, meggondolván még tegnapi szabadságomat és mi ér ezután? hová kísérendnek fogolyul? De leginkább, hogy a háború még tartván, abban részt többé nem vehetek és már jóformán beléokulva, magamat többiek felett meg nem különböztetvén, nem avangirozhatok többé és híremet, nevemet hazámért nem nevelhetem, szegény jó édes szüleim és rokonim örömére, elmetszve lévén előttem egyszerre a dicsőség fonala. És amint így magammal tusakodtam, felém jön egy franciaia lovas strázsamester, de csak gyalogosan és furesa képem lehetett, mert az egész fejem be lévén pólyázva, csak a jobbik szemem és a szám azon része valának láthatók és meg is kérdezé, mért volnék oly szomorú? Arra megkérém, állana mellém és nézze a vidéken egyenesen, de messze aláfelé és keressen fel a hegyek láncolatán egy a két erdő között dombon álló fejér pontot és midőn Makari strázsamester azt meglátá, akkor mondám nékie, hogy édes atyám ott lakik és ott volnék honos; arra ő igen megsajnál és mondá, hogy az valóban nagyon szomorú eset. Akkor megkértem, nem tudna-e innend megszabadítani, nagy bizodalommal lévén hozzája, mert ugymond, ha németül tudok, beszéljünk azon a nyelven, hogy eszerént beszédünket senki se értse meg és folytatá, jönnék este 9 óraker ismét erre a helyre, ő a legvégső vorszponatokon keresztül vezetend és mennék akkor Isten hírével haza. De ezt megfontolván megköszöntem, gondolván magamban, se pisztolyt, se kardot nem foghatok, ha innend kimenekülök is, akadhatok egy részeges goromba franciaiára, vagy összevagdal, vagy kegyetlenül visszagyalogoltat. Ha tehát az én jó Istenem annyi veszedelemből még igen szerencsésen megmentett, mért tegyem most magamat kockára; hanem próbáljuk meg, mondám, inkább a capituláció utját, minthogy orvosom azt jelenté, hogy fél év előtt szolgálatot úgy sem tehetek. Ő ebben is megnyugodván, 15-én keresztül vezetett azon a csata helyen, mely kulcsa vala az egész ütközötnék. Már itten, az igaz, csak holttestek között kelle lépdelnünk és az mező kék volt a sok franciaia holtaktól, imitt-amott látva csak egy fejér kabátot, amint a kismegyeri udvarban meg mind csak fejér kabátos hevert. Itt tapasztalám, amiről egy katona-író sem emlékszik,

hogy a gyalogságnál ütközetben sok embert a maga fegyvere is megöl, mert valamint vadászatkor is tapasztalhatni, abban a nagy sietségben és kihevülésben, vagy félszben is, nem is tudja, elsült-e fegyvere, vagy sem, egymásra csak tölt és akkor több töltésre egyszerre elsülvén fegyvere, magát is megöli, szomszédjait is megsérti, mert ott láttam sok ily elszakadott fegyvert és annak veszélyes hatását.

Innend Makari elvezetett Szabadhegyre Charpentier generálishoz, de az elvégezvén csoportos dolgait, meg sem hallgatott, a faképnél otthagytott. Innend elmenénk Püly Divisions-generálishoz, az egy kicsi öreg nyájas ember, igen szépen fogadott és midőn mondtam, hogy az orvos szerént egy fél év előtt nem szolgálhatok és combination szerént most nemsokára Bécs alatt fog dolgunk eldöntetni és aztán békekesség leend, azért mint itteni születésű, kérnék tőle capitulatiot, mely szerént a háboru folytán fegyvert ellenök többé nem fognék és hét sebemből kigyógyulhatnék. Arra azt felelé, hogy nékie ilyesre hatalma nincsen, hanem forduljak a vice-király Eugenius hercezeghez, capitulatiot csak az adhat. Azomban az a ménfői szőlőben tartja főquartélyát, majd rendel alam szekeret és két lovas késéretében oda el fog küldeni, amint is egy két-ökrös ugodi szekerre felségítették és mi oda menénk két heves-megyei közvitézzel, kik szinte megsebesülve körültem valának, kiket azzal biztattam, hogy ha engemet capitulációval eleresztenek és azt fogom mondani, hogy ők hiv cselédjeim, kik még az ütközetben sem hagyának el, akkor bizonyosan vélem együtt ők is meg fognak szabadulni; mely különös hivségükért őket Püly generális is nagyon megdicsérte és megengedte, hogy tovább is engem el ne hagynának. Igy mi szépen csendesen a főquartélyhoz jutánk és amint a két hevesi legény a szekérről leemelt, lévén ismét a sok tiszt között ama generális, ki megsebesültemkor jelen volt és nyergemet magának kéréssemre megtartá, kérdé azonnal, hogy mit keresek, de egyúttal enni-inni akarnék-e? És azonnal egy nagy üvegben hozott igen finom liqueurt, az ugynevezett Danziger Wassert és felkarolva egy székre ültete. Erre megmondtam nékie, hogy a hercezeghez küldettem Pülytől capitulatio végett és ő azonnal be is mene hozzá, de csakhamar visszajöven monda, menjek csak Pápára, ottan majd sorsomat meg fogom tudni. Azzal felkelvén, nagyon sántitva (mert ezt készakarva, minthogy elsőkérsre készültem, közöttük felette nagyon utánoztam), a két legénnyel eltávozték. De alig haladtam a kapu felé, utánam szalada egy adjutáns azon jelentéssel, hogy igenis Eugenius herceg kíván látni és mennék hozzája. A hereeg a szobában fel és alá járván, előttem megállapodott, jobbra-balra pedig hosszú pamlagokon egy-egy marechal fekve nyújtózott. Elmondám tehát azt, amit fentebb Pülynek mondték és annak szavait és arra felelé, miszerint nagyon sajnálja, hogy capitulatiót nem adhat, mert császánya parancsa szerént minden foglyot Pápára, s onnend Bécsbe tartozik küldeni. Utána nyomban kérdé, hol volnának a főhercegek? (József és János). Felelém: Komáromban. Kérdé: Tudom azt bizonyosan? Felelém: A nádor még az ütközet előtt elment, mert tudom, hogy ütközni most nem akart és Komárom felé tartott szemem láttára.

Erre azt mondá: József főherczegnek nem mestersége a katonaság, de amennyire tudom, a magyar nemzet őt igen szereti és becsüli. Ez általam még jobban bizonyulván, kérdi: minő tisztségben és mily ezredből volnék? Felelém: Én veszprém-megyei lovas huszár kapitány vagyok. Kérdé: Mióta szolgál? Felelém: Hat hete. Hány sebje van? Felelém: Hét. De — mondá — hat hétre ez már sok. Kérdé: Mért fogott a magyar nemesség ellenünk fegyvert? Felelém: Valamint hogy herczegséged most itt létez, bizonyosan Ófelsége a császár parancsolta, úgy minékünk a törvény azt parancsolja, hogy ha ellenség tör bé hazánkba, akkor mi szabadságunkért, azt vérünkkel meg is védjük. Kérdé: Mennyire van ide Komárom? Felelém: Öt mértföldre, de magyar mértföld, hol egy öt olasz mértföldet tartalmaz. Kérdé: Mennyire van ide Buda? Felelém: 15 mértföld. Kérdé: Hát mennyire Belgrád? Felelém: 100 mértföldnyire. S erre meghajtván magát, elbocsátott, de én en honette homme, még egyre kérém, mondván, hogy a mult éjjel nagy tüzeket látván, azt mondák, hogy Herczegséged katonái falvakat gyujtottak, így tehát kérném királyi Herczegségedet, ne engedné meg ezt, mert reményem tudja és tapasztalhatja, hogy a magyar nem fél és ha az történni fog, megesik, hogy az egész nemzet fegyverre kél és akkor véresebb és még kegyetlenebb háboru leend, mint Spanyolországban. Erre egyik pamlagon a maréchal felugrik és keményen rám néz; ez pedig Macdonald maréchal vala, kit Napoleon akkor Spanyolországból iderendelt és aki oly igen a maga idején érkezett Sopronból Eugenius segítségére. A herczeg azomban mosolyogva felelé, azt ne higyjem, mert a francia nem gyujtogat és ő sem engedné azt meg katonáinak. Ellenben azt megkivánja, hogy katonáját a nép ne bántsa, különben minden erőszakos tettéért őrajta nagy satisfactiot fog venni. És ezzel elsántikáltam két legényemmel a ménfői kocsamához. Itt adtak egy kis kenyeret és egy pohár bort, de a tetüket sétálni látván magamon, még a hideg is borzogatott, mert se megfogni, még vakaródní sem birtam, még pedig az ülepemen kelés is volt és az ütközet alatt golyót vevék a számba és azt kinom között laposra rágtam, mert ki tudná magát olyankor beteggé jelenteni, midőn a haza veszedelmén segítni lehet.

IV.

Hunkár francia fogságban. A foka és a francia ezredes. Hunkár szökése fogságából, hazatérése Szolagyörre. Közbiztonsági állapotok. Hunkár Székesfehérvárra, s onnan Pesten át Esztergomba indul. Jelentkezik Komáromban állomásozó ezredénél, a nádornál, utóbb az esztergomi érseknél. A háború vége.

15 juniusban délután Ménfőről megindultam a két hevesi legénnyel Pápa felé. Egyike nagyon mulatott, mert homlokon sebe-sülve lévén, azt nagyon fájlalta és mindég egy egri káptalanbélit szidott, ki őt mint boldogul élő szücslegényt, pénzzel és azon ígérettel, miszerint imádkozni fog érte, hogy a fegyver ne fogja, reávette a katonai szolgálatra és ime most hogyan járt, midőn az otthon jól eszik és iszik. És midőn hozzátevém: ő pedig most mint szücs milyen csávéba került, melyben még bőrét is meglíkasztot-

ták és akkor éppen igen nagyon szidta papjának a reverendás lelkét.

Amint mi így ballagánk, utólér három-négy lovasszekéren ama 3 orvos, kik tegnap délután sebeimet bekötözték; minhogynem tudták, hová lettem, igen örültek e találkozáson, fel is ültettek azonnal egyik kocsis mellé. És ekkor, amint a deszkára keményen leültem, elpattant a kelés és nagyon megenyhültem, de a sok csunyaóság elfolyván, a fehér ruhám az később megszáradott és igen alkalmatlan lón. Minden szekéren külön vive egy generálist és két ezeredest, nagyon sebesülteket, az első még azon estve meghalt, de az egyik ezereadesen nyílt seb nem vala, hanem mint az óra-pendulum úgy járt a feje szüntelen jobbról-balra, reszketve és mindég azon káromkodott, miszerint ő már 20 éve szolgál, soha olyan fegyvert nem látott, amilyenell nyakszirten úgy megütötték, mint egy ökröt és azolta rettenetes fájdalmakat szenved. Mert egy insurgents fokossal ütötte nyakszirten, ki aligha nem alföldi bioskás volt, mert amint panaszkodott: ils me voulaient tuez comme un boeuf. De erre csakhamar eső lévén, az orvosok Szemerére behajtottak a szárazra, kérvén engem, minthogy tudok velök beszélni, szereznek nekik jó szállást. Ugyanakkor özv. báró Geney generálisné Szemerén Török János győrmegyei alispánytól birt egy portiót arendában, ennek gazdáját, egy volt győri lakatos mestert, Gschwind nevűt, jól ismértem, tehát az első szekéren ülve, abba az udvarba behajtottam. A generálisné ugyan Győrött volt, de Gschwind, aki lakatos korában szegény atyámnak sokat dolgozott, amint nevemet mondtam, mindent elkövetett, hogy a franciák jól elláttassanak és vacsora is jó készüljön. Amint is mindenek előtt Török vice-ispánénak hirt adott, ennek csákómat, mely igen öszve van vagdalva, átadám, tenné el, hogy azt majd későbbben emlékül megtarthassam, általa izentem egy távoli rokonunknak, de édes atyám adóssának is, hogy estvére hozzon szűrt és kalapot, miszerint onnénd elszökhessek. De vártam 9 óráig és a rossz ember semmit sem hozott, pedig a két hevesi legényt már akkor a kertek alatt elszöktettem; én pedig látván, hogy Germanetz Károly, a gazember cserben hágy, a kapunál álló őrnek mondtam, menjen a konyhába, hol néki enni és inni rendeltem. Ő arra otthagyván fegyverét, amint a nagy sötétségben ötet a konyha világánál bémenni láttam, kimentem a kapun és már nem sántítva, aláfelé huzódtam, de már a harmadik háznál elkiáltja magát egy strázsá: Qui vit? En visszamenni többé nem akartam, tehát szerencsét próbálni egészen odamentem hozzája és francziául kérem, adna quártélyt, mert sok sebeim ugyan békötözve lévén, de sem enni, sem inni, sem pedig szállást sehol nem kaphatok. Erre azt felelé: „Szegény pajtás, ide nem jöhetsz mert itt a vice-király bagázsija van, ide senkit sem szabad beereszteni“. És gondolkodik, de csakhamar: „Igaz, hiszen itt erányunkban lakik egy predikátor, ki jól beszél francziául, jöszte pajtás, odaviszlek és oda befektetlek.“ Amint is azonnal odavezetett és a pap ajtaján zörget. Ez felnyitván az ajtót, én tüstént belépek, a francia sürgeti, hogy gyujtsion gyertyát, én pedig megtapintván a papot, lassan mondom: Ne gyujts! Erre (mert 15 személy vett azon szobában menedéket) egy szózat hallatszük: „Ni! bizony még

magyarul is beszél!“ A francia még mindég lármáz: Gyujtson gyertyát és adjon pajtásának quartélyt. Én még egyszer mondom: Ne gyujts! Melyre a pap csakugyan észre jöven azt felelé: „Gyertyámat az estve mind elvittétek, nincsen gyertyám, hanem majd beléfekettem magam ágyába.“ Arra a strázsa ismét helyére sietett. A pap betéven ajtaját, én egy kissé félrelépven, valakinek abban a nagy setétségben lábára találtam hágni és az, amint idő múlva megtudám, egy fiatal, egy akkor 6 heti házasszony volt. Az elsikoltá magát mondván: „Ördög bujjék a francziájába, ide csak nem fesszel!“ Én valóban elnevetvén magamat: „Ne féljen — mondám, — hisz én ez és ez vagyok!“ És ekkor lőn egy szürnyű rimánkodás és jajgatás, mert a pap testvére századomnál káplár vala és a vidéken engem már azelőtt is jól ismertek, de én kérem a papot, ne időznénk, hanem kertjén keresztül vezetne azonnal arra az útra, mely Halinak és aztán a Bakonynak tartana. Mi tehát azonnal arra az útra menénk és elbúcsúzván a jó embertől, bezzeg nem sántítva, hanem csakugyan fika módjára, nekiváltottam s amint a falut elhagyva, gabonák között vezetett az út, egyszerre feltisztult és a fényes hold kibukkant s amint így sebesen megyek, ehen jön elibém egy három lovas üres kocsis. Itt gondolám, ez már Isten áldása, hogy ezzel az alkalommal reggelre Szolgagyőrött is lehetek. Az út közepén megállottam és amint a kocsis hozzám közeledett, kiáltok: „Megállj! fiam, megállj!“ De a kocsis megpillantván, lovai közé vág és a gabonákban nagyot kerülve, amint csak lehetett, sebesen elnyargalt és otthagytott. De nem is csudálom, mert ilyen együgyű ember előtt éjjel rémületes is lehettem, minthogy fejem fehérrel bepólyázva, két karom egy nagy fejér vászonkendőben lógva és így fele fejér, fele pedig alól feketének, igazi éjjeli kísértetnek látszóttam. Ezek után elértem a Hali pusztára, ott egyik ajtónál egy öreg asszony hevert a kirablott ház előtt, azt megkértem, fektetne valahol szénára. Fel is segített egy lajtorján a szin feletti szénás padlásra, meg is kértem, menne Fel-Péczre Zsembergó Károly jó ismerősömhöz, jönne ki kocsin és azon sok szalma között vigyen be magához, amint is a jó szívű emberséges ember még hajnal előtt ott volt és engem Felpéczre be is vitt. Ott minden ruhámat leszedték, tisztát adva reám s elküldöttem egész terpentinéért és az ott létező borbélyért, de ez a mesterséges francia kötést még felbontani sem tudta, tehát ollóval kellett mind azt felmetszeni, a sajjó sebeket lágy meleg vízzel kimosni és az egész terpentint reá kötni, amit még a jó ügyes háziasszony legjobban véghez vitt. De még egy koldus asszonyt is találtunk, aki Horgoson átment Mindszentre Hunkár Adám kedves bátyámhoz, azt írva neki: „Élek, semmi bajom, holnap haza megyek.“ Ő tehát, a szeretett jó atyafi, aki meghallván elestemet, (mert legényem is azzal ment el édes atyámhoz Szolgagyőrre, hogy engem agyonvágta), Adám bátyám tehát előtte való nap felöltöztvén, szürbe és egy gatyára, megjárta gyalog az egész ütközet helyét, hogy valahol holttestemre találván, legalább azt Szolgagyőrre vihesse. Azonban amint haza került, a koldusasszony csak nékie nyújtja a cédlulámat, erre ő befogatván, Mindszentről lemegy édes atyámhoz, ki nékie újra befogatott és őt Gicz felé küldé Felpéczre. De én még azzap fel-

találtam egy obsitos vén huszárt, ki biztata, hogy két kis lovacskáján szalma között majd elviszen haza. El is vitt, de amint Hat-halomnál a pápai országúthoz értünk volna, ehen jött nagy sebesen Pápa felül Szabadhegyi János főbíró, a sógorom testvéröccse, egy francia tiszttel együtt. Mi, hogy a giczi hidnál amint a két út egygyé válik, vélek ne találkozzunk, azonnal megállapodánk és ott várakoztunk jó ideig; azonban egyszerre csak látjuk, hogy Szabadhegyi azzal a tiszttel Giczről a Bésán István, akkori első vice-ispántól visszafordulva, igen sietve ismét Pápa felé hajtat. Erre én is beementem az én igen jóakaró uramhoz, ki azonnal egy bő kalapot teve fejemre és egy kaputot akasztva nyakam közé s amint föle elbúcsúzván, a románci határba értem, ime elejém jön már Hunkár Ádám bátyám, reá kiáltván, megálljon, meg nem foghatta, hogy ki lennék; én pedig csak biztattam, hogy semmi bajom nincs. Nagynehezen csak kitörülte a könnyeket szeméből azt mondva: „Dehogy nincs bajod ebatta fattya!” És mindég csak könnyezett a különben igen kemény ember. Erre aztán utnak indulván, alkonyatkor hazaértünk. Ott már két lovas francia katona (mint *sauve garde*) sétált az udvaron. Ezeket, amint bejártunk, valami szín alatt félre hívták, s akkor leszállottam és szegény édes atyámat is avval biztatta, hogy nincsen bajom, felmenénk. Ezzel másnapra korán reggel Tónay Simon igen ügyes orvosért küldének, ki sebeimre lapis infernalisből oly felséges írt készített, hogy azok szemlátomást gyógyulának. Már akkor édes anyám, Juli testvérhúgommal Esztergomba szaladtak, szegény atyám és Mihály testvér bátyám, akkor főbíró, a háznál maradtak és noha ama két francia megvédette a házat, de kenyeret és bort mégis mindég készen tartottak, hogy az egyenként jövő és kéregető franciát azzal jó módon elutasítsák. Így egyik nap délután, amint az öreg ur mindenféle örködött, észreveszi, hogy az erdő felül ki jön egy lovas francia és az ott nyugben legelő lakos-féle két ló mellé leszáll. Erre fogja a nagy beszéllő csót (*Sprachrohr*), reá kiált: „Lassen Sie das Pferd gehen!” A francia nézeget, nem tudván, mi az. Ujra reá kiált: „Denn das ist mein Pferd.“ A kemény hang odaharsogván, az úgy megijedett, miszerint kezét a lóról azonnal levevé, „denn dass ist mein Pferd“, erre még inkább megijedett és lovára felugorván, amint csak lehetett, elnyargalt. Szerettem volna hallani, ezen kalandját otthon miképp beszéltette el feleinek. Elég az, hogy a lakos lova meg lón mentve; így a háznál és a határban úgy meg vala minden a legnagyobb biztosságban, mintha ellenség se lett volna az országban. Azonban egyszer déltájban csak jön három tiszt és annyi közember. Az öreg ur a kapuig elibék megyen és mondá, jönnének fel, mert úgy is itt az idő az ebédre; kérdék, hogy bátorságban volnának-e? Azt felelé, hogy ő fejével jót áll érettek. Arra egy legényt mégis Aszár felé a dombra kiállítva, felmentek, az ebédnél még arra figyelmeztetvén az öreg urat, tétetné el az ezüst evő eszközt, mert ha huszárraik találnának ide jönni, akkor az nem lenne a legnagyobb bátorságban. Az istállóban két 5 éves csikó állott és akkor tanogatták bátyám számára kocsi, még egyik lovászomtól marada otthon egy tuross hátra fekete ló, mert a többit mind elküldé az öreg ur Bozsokra, Győri László bátyám-

hoz. Az egyik francia tiszt, különben jó német, kérdezé, hogy eladók-e azon lovak? mert ők az istállóban már megfordultak. Édes atyám arra azt mondá, hogy nem eladók, hanem ama tiszt, ki Püilly generális adjutánsa volt, válasszon magának egyet és azt neki ajándékolja, a második tiszt is válasszon egyet a kettő közül és a harmadik, a fekete marada a harmadiknak, ki csak chyrurgus vala és aztán lovát, egy kis pej paraszt kancát ott is hagyta. Erre mind a három felugráltak az asztaltól és az öreg urat öszve meg öszve csókolták. Aztán pedig, midőn az inas veres bort is töltött volna poharukba, kért az adjutáns, csak egy iczényt ha ebből vihetne generálisának, mivel a franciák a veres bort igen szeretik és itt tul a Dunán veresbort még sehol sem kaphattak. Arra az atyám mondotta: „Mit, csak egy iczét? Küldök a generálisnak 10 akót!” Akkor ismét felugráltak, öszve csókolták és kérték, hogy azután ne panaszkodjon ám, mintha ők azt úgy csikarták volna ki tőle és ő ezt nemesi parolájára nékik meg is ígérte. Már erre az adjutáns bátyámat felszólította, menne el velök Bönyre a generálishoz, kérjen tőle salva gvardiát, habár 20 embert; ő bizonyosan fog nyerni annyit ennek a derék úri háznak védelmére. Amint is szegény bátyám velök elmenne Bönyre és egy nagy árkusra irott levélen kívül még két lovas is hozott volna gvardiául, de amint 6 ökrön a veres bort Bönyre vitték, az első hajszás ökör egy franciát agyonszurt, a két béresnek még sem lőn semmi baja; hazajöttek az ökrökkel minden bántás nélkül és így szegény édes atyám a maga okos megtalálásával szépen megvédette vagyonát. De midőn junius 27-én a két legénynek (mert bátyám csak kettőt hozott Bönyrről) bé kellett az ezredhez rukkolni, már akkor nagy búban maradtak a háznál és amint 29-én regvel az öreg ur Győr felé nézve, csak látja, amint az örsi mezőt egy egész hadsereg előzőmli és az egyenessen alá tartva, az országoton mifelénk jön. És amint mindinkább közeledének és már a kis erdőt is elérték, ily nagy szorongatásban csak látja, hogy két lovas a többi közül kiugrat és kastély felé siet. Ráismervén az itt volt legényre, elejbék leszalad, azok pedig kardot rántva, a kapu közé állottak, azt mondván olaszul, hogy csak bort és kenyeret, ami van, készítsenek, hogy lehessen az éheseknek adakozni. Már kissé vártatva jött, sok száz meg száz, ki lovas, ki gyalog, de az öreg ur a salva gvardia nagy árkuést mutatta, a két legény pedig senkit a kapun bé nem ereszte, kenyeret pedig a meddig lehetett, meg bort egy tiz akós hordóból adogatván, mintegy fél óra mulva mind eltávozta. Pedig sok gyalog, minthogy Macdonald maréchal tizezer emberrel három óraker regvel Győrből elindulva, kilenc óraker Nyeszkenyén volt, így a szegény gyalog letérdepelve könyörgött kiáltva: „Du pain! du pain!” Midőn tehát a hadsereg eltávozott, a két legényt édes atyám megakarta ily önkényes nemes tettükért ajándékozni, de ők semmit sem vevének el, hanem lovaikat sarkantyúba kapva elnyargaltak. Mert jól tudom, hogy az egész hadjáratukon ily jó dolguk aligha volt, mint Szolgyayórott azelőtt, mert lovuk csak úszott az abrakban, mindenik ló mellé egy cseléd állítottott, vigyázva, hogy meg ne zabáljanak, azokat egész nap kefélték, s mosták, még is hasig állottak a szalmában; a két

legénynek egész nap kávé, pecsenye, bor és ezért egyike éjjel-nappal felváltva, mindég fegyverben állott a kapunál s midőn bérükkoltak, az öreg ur mindeniknek száz forintot ajándékozott. Ime, hogy megtérítették magok emberségével a jó tartást és adományt! Macdonald akkor fenszóval kérdeztetvén mindenhol, merre vezet a legegyszerűbb út Budára, csak Kisbérig ment, ott egy éjjel meghalván, vissza Rédének a Bakonyban Csesznekig ment, onnend pedig halván, vissza Varsánynak, Szentmárton alatt Györré és Bécs alá vonult. Ez csak diversio lévén arra, hogy Komáromból az ottlévő táborunkból Buda védelmére küldjenek sereget, de azzal minket meg nem csalt, mert Komáromban ezen róka utját csakhamar megtudták és ők is Bécs felé tartottak.

Én szegény édes atyámtól harmadnap i honnlétemre elbucsztam és *Fejérvárra* mentem, hol mint régi ismerősök, a permanens deputációnál praesese lévén az első vice-ispán Ürményi Miksa, igen nagy szívességgel fogadtattam, kik lovászaikat estafetaliter Bozsokról Fejérvárra rendelék. Innend már lóháton, minthogy így nagyobb könnyeségemre lévén az utazás, csak bagázsiam lévén szekéren, édes atyám régi jó barátjához, Nagy Ignáchoz hálásra Tordasra mentem; innend másnap Pestre értem és amint a hid végénél kiértém volna, sok uraságok és dámák körülvettek, kérdezősködvén nevemről és a történetekről, vagy rokoniról, úgy hogy alig tudtam szegény volt principálisom házához vergődni, mert ide már az esmerősök is késértek. Szegény Nagy Sándor betegségében már utólját járta, Fejérvárról hozzá utasított levelemről már megelőzve lévén, nagy örömmel fogadott, itt két napig mulattam, onnend budai atyámfiait is meglátogatva.

Pestről *Esztergomba* siettem édes anyámhoz, kinek minden insurgens azt mondá, hogy én elestem s midőn a piacon keresztül házunkhoz mentem volna, éppen akkor édes anyám Juli húgonnal együtt valahová visitába indultak; vettem ugyan észre, hogy reám tekintettek, de azt is, hogy nem esmérnek; arra csak feléjük fordítván lovamat, előttök megállapodék, mondván: „Hát édes asszony anyám nem ismer?” Erre szegény csak szörnyűködött, én pedig biztatván, hogy semmi bajom, szegény csakugyan feleszméledett. Legényeim pedig levettek a lóru és úgy menénk együtt házunkhoz. Itt is két napot töltöttem s hozzám adván magát az uton egy szakács kukta, ez a főzés próbáját másnap jól megtvén, őt megtartottam és lőn három eselédem. Harmadnapra elbúcsúzával, délután kimentem Muzslára éjezakára, onnend pedig nénémhez és sógoromhoz, Szabadhegyi András, akkoron Komárom megyei főbíróhoz Gyallára. Nénémnek Esztergomba édes anyánkhoz ez leve legelső útja, minthogy gyermekágyból ippen most szabadula fel, útközben összejöttem véle a madari erdőben, egy szoroson. S amint látja, hogy egy katona jön szekéren podgyászával együtt elejbe, eselédjeihez szólva azt mondá: „Az ördögök is most hozzák ezt a katonát ide, majd hogy megvünk egymás mellett!” És én arra, már távol megismervén lovait, a kocsija mellé (én a már holtnak vélt) ereszkedvén, megszólítottom: „Hát te édes Hánim hová mégvész?” Szegény csaknem halálra iszonyodott. Így jártam Gyallán is a jó és igen szeretett kedves sógoromnál. Harmadnapra elmentem a

komáromi táborban lévő ezeredemhez. Ennek érzését nem vagyok képes leírni, mert gróf Zichy Ferencz ezredesem és a grófné Eszterházy Amália, nyakamban borultak, így a többiek is, századom pedig (melyet a gyűlölt és hamis ember, ki még a győri ütközetből haza is szaladott, Ihász Imre 2-ik kapitányom vezérelt), midőn megtudák ittlétemet, seregestől az obester sátrához jövének üdvözlésemre. Már így valóban mindent elfelejtettem, minden szenvedésem örömmé vált. De még azon estve Gyallára visszamentem, mert meg vala engedve, miszerint magamat kényelmesen ott gyógyíthatom. Másnap ismét bémentem Komáromba Divisionsgenerálisunk báró Mecséryhez,⁹ azt kérdezőtől, minthogy tiszt létemre elszöktem az ellenségtől, ha meggyógyulok, tehetek-e nálunk továbbá is szolgálatot? Ő azt kérdezé, adtam és irtam-e eziránt az ellenségnek reversálist? Mondám, hogy nem, mert azt még csak Pápán kívánták volna tőlem. Arra biztata, hogy ez még becsületemre válik, mert igaz jó hajlamot, jó hazafiságot mutat és amint helyre áll egészségem, csak lépjek ismét a szolgálatba. Tőle jelentém magamat a nádornál és amint nékie mindazokat, melyeket Eugenius vice-király tőlem kérdezett és róla is mondott, elbeszélém, nagyon kedvesen vette, de midőn eleresztett, nem bírtam az ajtót kinyitni, azt mondván: „Már most ugyan fenséges Herczegséged foglya vagyok, itt már jó a dolgom.“ Arra igen nevetett és az ajtón kieresztett. Innend sógorom elvezetett a primás főherceghez,¹⁰ ki nékie mint igen kedves megbízott kedves emberének megparancsolá, hogy engem nála bemutasson. Amint bejelentettek bennünket és inasa mondá, hogy egy kissé várakoznánk, hallottunk ott benn nagy neveltséget és zajt, benézek a kulcslikon, hát látom, hogy négyen egy ötödik fejére huzták a reverendát és nagy nevetés közt plumzakolják és ez vala a primás, a többi János, Lajos, Rainer és Antal főhercegek, mind még akkor ifjú urak, kik eluntokból akkor még ilyenre is reáérték. De egyszer csak nyitja reánk a primás az ajtót és nagy komolyan mentegeti magát, miszerint sok foglalatossága nem engedé, hogy hamarébb kijött volna, háta pedig tudom, még akkor is sajgott attól, amit a négy legény reáarakott. Igen kegyesen fogadott és ajánlá, hogy azonnal átvizs a maga ezeredébe, az ugynevezett Ludovica-huszárokhöz,¹¹ de én azt felelvén, hogy Veszprém-megye eránt hálátlan nem lehetek, kire ők mint érdemetlenre egy századot biztanak, engedné meg tehát, hogy tovább is annál megmaradhassak, melyet már jól bétanítottam és kik már jól meglődözve lévén, ezután még nagyobbat is fognak végben vihetni. Tehát igaza van, mondván, akármikor hozzám forduland, mindenekben jóakarójára fog találni. Ezután haza menvén, mindaddig, míg a francziára Bécs felé nem ment az insurrectio, minduntalan nagy örömemre bémentem a táborba. De történt, hogy midőn János főherceg felülről parancsot

⁹ Báró Mecséry Dániel altábornagy, a Mária Terézia-rend középkeresztese, a cs. és kir. 2. huszárezred másodtulajdonosa.

¹⁰ Károly Ambrus főherceg, a királyné testvéröccse. Szül. 1785 nov. 2. Meghalt Tatán, 1809 szept. 2-án. Pisani készítette díszes síremléke az esztergomi székesegyház Szent István-kápolnájában látható.

¹¹ A primási insurgens huszárezred *Mária Ludovika* királyné nevét viselte. Ezt az ezredet, a nyitraival együtt, a működő főhadserghez osztották be s mind a kettő vitézül harcolt a wagrami csatában, 1809 júl. 5. és 6-án.

vőn, miszerént az egész táborral felsiessen akkor meg a nádor okolta meg magát és azt mondá nékie: „Ich gib dir nicht a Katz, noch weniger meine Insurgenten!“ És ő nem ment vele. Az insurrectió tehát csak Pozsony megyébe Bőösig ment és János főherceg csak a maga seregét vezethette fel, holott azolta más strategiee is meg lőn mutatva, hogy ha az insurrectio is felmegyen, Napoleont Károly főherceg totaliter megveri. Pedig ő is azt a hibát követé el, oly valóban igen jeles és okos vezér lettére, hogy midőn Napoleon a Dunán már harmincezer embert által tett, a megáradott Duna és a hidra reáeresztett műveink hátuk megett a hidat elszakasztották volt, akkor Rosenberg herceg és több más tábornokok kérték Károly főherceget, semmisítse meg ezt a 30,000 embert. „Nem, — mondá, — jöjjön át Napoleon az egész seregével, itt akarom őt semmivé tenni“. Pedig mily nyereség lett volna Napoleonnak csak egyik kis ujját is lemetszeni. Bezzeg ő azután (úgy mondják, Macdonald marechal javallatára), amidőn mi csakugyan már nagyon szoritottuk volna, centrumunk ellen száz ágyut állított és azt szétvervén, elveszett Wagramnál az ütközet. Ezt, amint mondák, Ferencz császár soha Károlynak meg nem tudá engedni. Melyre a császár és az udvar Tatába vette lakását, Beatrixot¹² elküldék Nagyváradra büntetésül, mint indítottját ama szerencsétlen háborunak és majd egy évig ott kelle nékie maradni, mert Ferencz császár nem tudá elfelejteni, hogy az ő intrigái folytában kénytelen lőn leányát egy corsikanusnak bitesül átadni. A császárnét pedig Budára. Testvére a primás inlázban (?) hirtelen meghalt még azon évben. A császár csak maga volt Tatán, mikor 1810 elején Lauriston marechal, mint Napoleon követe Tatába jött, Mária Ludovica hercegasszonyt ura számára megkérendő. Amint is azt a császár néki oda is ígéré, s ezzel a béke is meglőn, melyet a bécsiek, mivel a Száva környékét is elvesztettük, „den Saufrieden“-nek keresztelték. Melyre a francziák is hazavonulván, az udvar is Bécsben vette lakását és a császárnével is kibékült az ur. Magam pedig ismét Pestre mentem és már akkor jó principálisom Nagy Sándor meghalván, magam kezére allegáltattam, mig 1811-ben Ófelsége a királyi directoratusokhoz királyi fiskálisnak kinevezett és mindjárt 1812-ben a katonaságnál 1809-ben tett hű szolgálatomért a császári Leopold-rend e kis keresztjével is megajándékozott; és arra a nádor volt delegálva, ki négyünknek a keresztet átadá Budán megvendégelve bennünket.

Dr. Lukinich Imre.

¹² *Estei Mária Beatrix* főhercegasszony (Ferdinánd főherceg, Lombardia kormányzójának felesége) Ferenc király anyósa volt.